

Олеся Мартіна
Olesia Martina

НАСТУПНІСТЬ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У МОВЛЕННЕВО- ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

CONTINUITY OF SPEECH DEVELOPMENT OF SENIOR PRESCHOOLERS AND JUNIOR PUPILS IN SPEECH-GAME ACTIVITY

У статті описано методику формування мовленнєвих умінь старших дошкільників та учнів початкових класів засобами ігрових технологій, а також принцип наступності й перспективності у використанні методів і форм навчальної роботи з дошкільниками й молодшими школярами; обґрунтовано педагогічні умови розвитку зв'язного мовлення дітей в мовленнєво-ігровій діяльності.

Ключові слова: мовленнєво-ігрова діяльність, навчальна діяльність, мовленнєва діяльність, мовленнєві вміння, мовленнєва ситуація, мовна особистість, комунікативна компетентність, зв'язне мовлення, комунікативно-мовленнєві уміння.

Формування комунікативно-мовленнєвих умінь – одна з основних проблем сучасної методики навчання мови, оскільки відсутність належної кореляції між теоретичними знаннями і практичними мовленнєвими вміннями позначається на кількісних і якісних характеристиках мовлення, породжує різного типу мовленнєві помилки й недоліки. З метою запобігання їм, окрім опанування теорії мови, дітей необхідно вчити орієнтуватися в конкретній мовленнєвій ситуації, відповідно до цього добирати зміст та мовні засоби для вираження думки, володіти правилами мовленнєвої поведінки в різних умовах спілкування [2, с. 25].

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності і різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, засвоює і створює культурні цінності, виступаючи при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції, яка продовжує свій розвиток у початковій школі [1, с. 21].

Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку, і школярам обмежують безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Своєчасний і якісний розвиток зв'язного мовлення – важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника як дошкільного навчального закладу, так і випускника початкової школи.

Важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення дитини посідає гра. Її вплив на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), психологів (Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Виноградов, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, та ін.), сучасних педагогів (Л. Артемова, А. Бондаренко, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко,

Т. Маркова, Д. Менджерицька, О. Сорокіна, О. Усова, Г. Швайко, К. Щербакова та ін.). Однак, аспекти ігрового потенціалу у процесі формування мовленнєвих навичок і, зокрема, зв'язного мовлення дошкільників, залишаються поза увагою науковців.

Мета статті – описати методику формування мовленнєвих умінь старших дошкільників та учнів початкових класів засобами ігрових технологій, що ґрунтується на особистісно зорієнтованій моделі взаємодії її учасників (учителів та учнів).

Зважаючи на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, де переважають ігрові інтереси, довільна поведінка, наочно-образний характер мислення, практичне ставлення до розв'язування завдань, доцільно в поурочній роботі з кожного предмета застосовувати елементи гри в поєднанні з бесідою, елементами самостійної роботи, спостереженням. Заняття-ігри різних типів (індивідуальні, індивідуально-групові та групові) є провідною формою навчання учнів рідної мови та розвитку мовлення. Дітям подобаються ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу і самостійність, потребують інтелектуального напруження, винахідливості та творчості. “Гра є найсприятливішою атмосферою для спілкування, тому заняття з розвитку мовлення слід проводити цікаво, захоплюючі та ігрові форми на добре знайомому матеріалі. Дитина починає гратися у ранньому віці, коли ще не може виконувати найпростішого трудового процесу. Гра для неї – супутник життя оскільки дитина, граючись, живе і, живучи, грається. У процесі ігрової діяльності у дітей розвивається самостійність у мисленні, творчі задатки, такі життєво необхідні якості, як кмітливість і винахідливість” [4, с. 24-26].

Гру як метод навчання, передачі досвіду старших поколінь молодшим люди використовували з давніх-давен. Широке застосування гра знаходить у народній педагогіці, у дошкільних і позашкільних установах. У сучасній школі, що робить ставку на активізацію та інтенсифікацію навчального процесу, ігрова діяльність використовується в таких випадках:

- як самостійні елементи в технології для засвоєння поняття, теми та навіть розділу навчального предмета;
- як елемент більш загальної технології;
- як урок або його частини (введення, контроль);
- як технологія позакласної роботи.

Поняття “ігрові педагогічні технології” містить досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. На відміну від ігор взагалі, педагогічна гра має істотну ознаку – чітко поставлену мету навчання й відповідні їй педагогічні результати, які можуть бути обґрунтовані, виділені в явному вигляді й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю. Ігрова форма занять створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання до навчальної діяльності [3, с. 21].

Реалізація ігрових прийомів і ситуацій під час визначення форми занять відбувається за такими основними напрямками:

- дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання;
- навчальна діяльність підкоряється правилам гри;
- навчальний матеріал використовується в якості її засобу;
- у навчальну діяльність уводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове;
- успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Зацікавити школярів мовою як предметом навчання можна передусім шляхом уникнення одноманітності, шаблону і схематизму в роботі над словом, позбавлення учнів необхідності нудно зубрити визначення і правила. Чітке і доказове опрацювання мовних явищ та варіювання форм, методів і прийомів навчання, адекватних виучуваним фактам, є тими чинниками, які збуджують пізнавальний інтерес і стимулюють самостійне мислення школярів. У зв'язку з цим має бути належно оцінена роль і місце у навчальному процесі цікавих мовних матеріалів.

Урок має бути насичений такими вправами й іграми, які б дали змогу чергувати види діяльності учнів. Організм дитини потребує рухів, тому загальмованій під час уроку руховій енергії дітей необхідно дати вихід. Ігри на уроках мови, підпорядковані загальному навчальному завданню, допомагають розрядити обстановку на уроці, стимулюючи розумову активність учнів.

Формування навчальної діяльності починається із усвідомлення того, що учень виконує певні дії для того, щоб навчитися чогось, з формування бажання вчитися. Метою ігрової діяльності є емоції, розвага, мало усвідомлені цілі. Навчальною метою є потреба в знаннях, а от спосіб здобуття цих знань може бути більш або менш привабливим. Диференціація ігрових і навчальних цілей настає у дошкільника не одразу. Навчальні завдання часто ставляться дошкільнику в ігровій формі, що забезпечує емоційність, привабливість учіння. Це дає змогу йому долати труднощі в процесі учіння. Дослідники вказують на можливість формування в дітей дошкільного віку передумов, а не самих компонентів навчальної діяльності [5, с. 36].

В ігровій діяльності відбувається пошук предметів-замісників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи їхнього спілкування. Ігрова діяльність тренує знакову функцію: заміщення знаками і знакові дії. Ігрова діяльність виступає засобом пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, у дитячих іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Мовленнєво-ігрова діяльність проходить у вигляді ігор-занять, у ході яких педагог може використовувати й інші види діяльності. У процесі організації цього виду діяльності максимально використовуються ігрові методи і прийоми навчання: дидактичні і народні ігри, ігрові мовленнєві ситуації, ігрові діалоги, драматизації тощо. Навчання мови як діяльності передбачає також включення мовлення в різні види діяльності: пізнавальну, художню, театралізовану тощо. Це сприятиме створенню основи для оволодіння мовою на чуттєвому досвіді дитини (спостереження у природі, ліплення з глини, малювання фарбами) та в активній захоплюючій діяльності.

Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички. Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції. Педагог одночасно виступає і вчителем, і учасником гри. Він учить і грає, а дитина, граючись, навчається. Як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність – це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. Для забезпечення цього процесу учитель повинен подбати про ускладнення ігор, тобто варіативність ігор. Відтак, керівництво учителя іграми дітей носить опосередкований характер. При цьому зберігається пізнавальна функція мовленнєво-ігрової діяльності, адже у процесі цієї діяльності діти закріплюють, систематизують знання. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей.

Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним (діалог, трилог, полілог), так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження [3, с. 16].

Усі ці функції тісно взаємозв'язані і виступають в єдності і взаємозв'язку в мовленнєво-ігровій діяльності.

Отже, гра – одна з найважливіших сфер у життєдіяльності дитини, разом з працею, навчанням, мистецтвом, спортом вона забезпечує необхідні емоційні умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості.

Коли вчитель використовує на уроці елементи гри, то в класі створюються доброзичлива атмосфера, бадьорий настрій, бажання вчитися. Процес створення гри містить ряд етапів:

а) вибір теми гри;
б) визначення теми й завдань гри;
в) підготовка і проведення гри (повідомлення учням теми гри, підготовка наочності, проведення гри, підведення підсумків).

Успіх проведення гри залежить від дотримання вимог:

а) ігри мають відповідати навчальній програмі;
б) ігрові завдання мають бути не надто легкими, проте й не дуже складними;
в) відповідність гри віковим особливостям учнів;
г) різноманітність ігор;
д) залучення до ігор учнів усього класу.

У навчальних іграх немає тих, хто програв або виграв, тут виграють усі. Ігри можна проводити на будь-якому етапі уроку. Це дасть змогу виявити знання учня і вміння користуватися ними.

Проте існують і обмеження для проведення дидактичних ігор: нову гру не варто вводити, якщо учні недостатньо знають тему. Недоцільно впроваджувати ігри на підсумкових уроках, якщо вони не використовувались у процесі навчання. Не слід застосовувати ігри з тих предметів і програмних тем, де вони не можуть дати позитивного ефекту.

Пам'ятаючи ці обмеження, кожен учитель має все ж керуватися настановою В. Сухомлинського про те, що без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку учнів.

Граючись, діти вчитимуться читати, писати, конструювати, порівнювати, узагальнювати, класифікувати, робити самостійні висновки, обґрунтовувати їх.

Якщо спочатку учень зацікавиться лише грою, то дуже швидко його вже цікавитиме пов'язаний з нею матеріал, в нього виникне потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати його, тобто дитина почне готуватися до участі в грі. Гра дає змогу легко привернути увагу й тривалий час підтримувати в учнів інтерес до тих важливих і складних предметів, властивостей і явищ, на яких у звичайних умовах зосередити увагу не завжди вдається.

Дидактичні ігри на уроках української мови можна використовувати для ознайомлення дітей з новим матеріалом та для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень і понять, для повнішого і глибшого їх осмисленого засвоєння, формування обчислювальних, графічних умінь та навичок, розвитку основних прийомів мислення, розширення кругозору. Систематичне використання ігор підвищує ефективність навчання.

Дидактичні ігри добираються відповідно до програми. В іграх будь-якого предметного змісту ставляться конкретні завдання. Так, якщо на уроці учні мають ознайомитися з принципом утворенням дієслівно-іменникового словосполучення, то й дидактична гра підпорядковується цій меті, сприяючи розв'язуванню поставленого завдання.

У дидактичних іграх діти спостерігають, порівнюють, класифікують предмети за певними ознаками, виконують аналіз й синтез, абстрагуються від несуттєвих ознак, роблять узагальнення. Багато ігор вимагають умінь висловлювати свою думку в зв'язній і зрозумілій формі, використовуючи відповідну термінологію.

Добираючи ігри, продумуючи ігрову ситуацію, необхідно обов'язково поєднувати два елементи – пізнавальний та ігровий. Створюючи ігрову ситуацію відповідно до змісту навчальної програми, вчитель повинен чітко спланувати діяльність учнів, спрямовувати її на досягнення поставленої мети. Коли визначено певне завдання, учитель надає йому ігрового задуму, накреслює ігрові дії. Власне ігровий задум, який спонукає учнів до гри, і є основою ігрової ситуації. Через ігровий задум виникає інтерес до гри. А коли з'являється особиста зацікавленість, виникає й активність і творчі думки, і дії, і переживання за себе. Команду чи весь колектив – усе, без чого не можлива ігрова діяльність.

Вікові особливості дітей старшого дошкільного віку та учнів перших класів школи мають значну подібність, цим зумовлюється необхідність дотримання наступності у формах і методах навчальної діяльності з цими віковими групами дітей. У навчально-виховній роботі з ними важливо встановити наступність не лише у змісті навчання й виховання, а й у формах, методах та прийомах навчання.

Отже, гра посідає важливе місце в житті дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку. Вона є природним станом, потребою дитячого організму, засобом спілкування й спільної діяльності дітей. Гра створює той позитивний емоційний фон, на якому всі психічні процеси проходять найбільш активно. Вона виявляє індивідуальні здібності дитини й дає можливість визначити рівень її знань і уявлень.

Список використаних джерел

1. Андрусенко І. Вплив гри на розвиток особистості // Початкова освіта. 2002. №8(152). С. 8.
2. Бадер В.І. Взаємозв'язок розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів. Автореф. дис. д-ра пед. наук. Київ, 2004. 36с.
3. Березовська Л. І. Розвиток творчого мовленнєвого самовираження старших дошкільників в ігрових казкових ситуаціях. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 . Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. Одеса, 2004. 21 с.
4. Богущ А.М. Методика навчання української мови в дошкільних закладах : Навч. посібник. Київ : Вища школа, 1993. 327с.
5. Варзацька Л.О. Інтегровані уроки рідної мови і мовлення в перших класах загальноосвітніх шкіл: [методичний посібник] Київ : Юніверс, 2000. 144 с.
6. Жорник О.М. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності // Рідна школа. 2000. №3. С. 37-39.

The article deals with the methodology of formation of senior pre-schoolers and junior pupils' speech skills by means of game technologies, as well as the principles of continuity and perspective in the use of methods and forms of educational work with pre-schoolers and junior pupils. The pedagogical conditions of development of children's connected speech in speech-game activity are substantiated.

Communication is one of the first activities to be acquired by a child in ontogenesis; it is a universal condition for the development of personality in pre-school period. In the process of diverse communication within game activity, the child cognizes natural, substantive and social surrounding world in its integrity and diversity; forms and reveals his / her own inner world, assimilates and creates cultural values, while being an active subject of interaction.

In the basic component of pre-school education, the aim of speech development of preschool institution graduate is determined as the formed level of his / her communicative competence, which continues to develop in primary school. Teaching of the native language is organised on the basis of personality-oriented approach, which takes into account the child's level of language development and abilities, individual characteristics of each child and stimulates the individual's creative self-expression.

Taking into account junior pupils' age characteristics, such as game interests, voluntary behaviour, visual-figurative thinking, practical attitude to solving tasks, it is expedient to use game elements in conversation, independent work, and observations. Child's speech development is the main tool to establish contact with the environment and be involved in the process of socialization.

Key words: *speech-game activity, educational activity, speech activity, speech skills, speech situation, language personality, communicative competence, connected speech, communicative-speech skills.*